МУНИС КӨРҮШ, ҺӘЗИН РӨ'ЈА

(АБДУЛЛА ШАИГ ДҮНЈАСЫНДАН СОРАГ)

Јаддашын 42 иллик мәсафәсиндә Күнәш шәфәгләринә бүрүнмүш Бакынын бир јај күнүнү көрүрәм. Гәдим, тарихи Бакымызын нә Нәриманов, нә Иншаатчылар, нә Мәтбуат проспекти вар иди, нә дә көјдәлән биналар. Дағүстү паркда Бакыја мејдан охујан һејбәтли һејкәлдән, бир дә Низами Музејинин өнүндә үч ил әввәл учалдылмыш Низами абидәсиндән башга әзәмәтли һејкәл нәзәри чәлб еләмирди. Һајлы-күјлү, дарысгал Базар күчәси һәр ики тәрәфдән тахта һасара алынмышды. Чәпәр архасында арамсыз иш кедирди. Чохлары, о чүмләдән биз дә билмирдик ки, бир нечә илдән сонра бурада көз охшајан Һүсү Һачыјев күчәси һасилә кәләчәк, сәлигә вә тәмизлији илә көз охшајачаг.

Әлфи Гасымов вә Чәнубдан бизә пәнаһ кәтирмиш шаир Исмајыл Чәфәрпурла университетин Колодезны күчәсиндә јатагхананын икинчи мәртәбәсиндәки 18 нөмрәли отагда галырдыг. Истираһәт күнү иди. Кениш мә'луматлы кәнч философ достум, вәфалы һәмјерлим Гәдәмшаһ Садыгов ушаглыг вә тәһсил достум Һәсәнаға Ибраһимовла јаныма кәлди. Һәмишә олдуғу кими Гәдәмшаһ бу дәфә дә подполковник рүтбәсиндә, һәрби либасда кәлмишди. Рәшад Нури Күнтәкинин бир вахт латын әлифбасы илә нәшр олунмуш «Чалыгушу» романыны охујурдум. Гәдәмшаһ өзүнәмәхсус әрклә, варагларла чијнимдән јапышыб силкәләди:

— Јенә дә китаб? Бу күн истираһәт күнүдүр. Көрүрсән јанындакылар да јохдур. Јәгин парка —сәринләнмәјә кедибләр. Дур, дур, елә бил охујуб олдун — мән. Сонра?

Дедијинә өзү дә гәшш еләди. Танығанлара јахшы бәллидир. Рәһмәтлик ушаг кими садәлөвһ, ејни заманда сөзүнүн ағасы, принсипиал, камил зијалы иди. Университетдә мәнтиг вә фәлсәфәдән дәрс дејәрди. Ики елм үзрә диссертасија мүдафиә етмиш философ -- тәбиб вә о вахтлар али мәктәбләрдә јеканә дәрс вәсаити олан «Мәнтиг» китабынын мүәллифи кими кениш һөрмәт газанмышды. Достлугда јаш һәддини нәзәрә алмазды. Анасы Ноғул халанын биширдији ләзиз не'мәтләри тәкбашына јемәзди, достларындан кимисә зорла дартыб Шорс күчәсиндәки дарысгал евинә апарар, һәр дәфә дә дә'вәти гәрибә мәнтиглә әсасландырарды:

—Ә, инсафсыз, Ноғул халан зәһмәт чәкиб Салјан хөрәји бишириб, ону тәкбашына јемәк күнаһ дејил?

Чарәсиз әсир кими динмәзчә кедәр, мәни әјләшдириб: «бу саат кәлирәм» дејиб чыхарды вә чох кечмәзди ки, ја мәшһур актјорумуз Сидги Руһулла, ја да шөһрәтли философ Маковелски илә гајыдарды. Әввәлчә сыхылардым: «Бу бојда кишиләр һара, мән һара?». Амма Гәдәмшаһын мәзәли сөһбәтләри, әзбәрдән дедији ше'рләр, бир дә далғалы гәһгәһәләри һесабына тәдричлә арадакы сыхынтыдан әсәр-әламәт галмазды. Бу дәфә «дур» дејиб чијнимдән силкәләјәндә дәрһал е'тираз еләдим:

—Јох, Гәдәмшаһ кетмәрәм. Ноғул халаны тәнкә кәтирмишик. О динмирсә, биздә инсаф олмалыды, ја јох?!

—Адә, о тәнкә кәлән арвад дејил, өзүн Салјан торпағындан олмасајдын, дејәрдим салјанлылары танымырсан. Икинчиси, евә кетмирик. Һәсәнағанын диши ағрыјыр, ону чәкдирмәјә кедирик.

Галхдым. Гапыдан чыхырдыг ки, Әлфи кәлди. Гәдәмшаһ ону да сорғу-суалсыз дәстәмизә гатды. Күчәјә чыхдыг. О вахтлар Бакынын нәглијјат васитәси трамвај иди ки, бу күчәләрдә дә трамвај хәтти јох иди. Пијада, јол боју дејиб күлә-күлә кедирдик. Гәдәмшаһын сәси күчәни башына көтүрмүшдү. Үстү брезент өртүклү «Москвич» машыны алачағындан, алан кими дә булвара сүрәчәјиндән данышырды.

—Булвара нијә?

—Нечә нијә? Китаб јазмышам — һеч кәс демир философам,—кимсә һаггымда данышмыр, подполковникәм — бир залым оглу дикәринә тәгдим еләмир, машыны булвара сүрәндә, шүбһәсиз, тутачаглар. Өзү дә ја милисә, ја да Ичәришәһәрдәки комендатураја апарачаглар, бах, протокол долдуранда дедикләрмин һамысыны гејд едиб рәсмиләшдирәчәкләр. Бәлкә, Гоголун гәһрәманы кими бәхтим кәтирди,—гәзетә дә јаздылар. Сонра да ширин бир гәһгәһә чәкди (Ону да дејим ки, бир мүддәт сонра машын алды вә дедијини еләди). Полухин күчәсинә дөнәндә күчәнин о бири тининә бахан Гәдәмшаһын гәһгәһәләри кәсилди.

—Абдулла Шаигдир, нә јахшы ки, диггәт еләдим, еләһеј бу һај-күјлә о кишини дә диксиндирәчәкдим.

Бахдыг. Астарсыз көј сатин пенчәјинин голларыны гатламыш Абдулла Шаиг әлләрини архасында чарпазлајыб сағ тәрәфдәки сәки илә аста-аста аддымлајырды. Гәдәмшаһын тәклифи илә күчәнин сағына кечиб Абдулла Шаигә чатдыг. Јенә дә Гәдәмшаһ дилавәрлик еләди:

—Саламмәлејкүм, Шаиг әфәнди!

Јәгин көзләмәдији «әфәнди» сөзү А. Шаигә гәрибә кәлдијиндәндир ки, дөрдүмүзә дә зәндлә бахыб саламымызы алды, әл вериб бир-бир көрүшдү. Вә она гошулуб арамла үзүашағы јолландыг. Һамымызла марагланды, һарада ишләдијимизи, охудуғумузу сорушду. Һамымыз да ону данышдырмаг, она гулаг асмаг истәјирдик. Она көрә дә чавабларымыз гыса, гәти олурду. Чүнки биз чанлы тарихлә — М. Ә. Сабир, Ф. Көчәрли, Ч. Мәммәдгулузадә, Ә. Һагвердијев, А. Сәһһәт, Н. Нәриманов, С. М. Гәнизадә, Нәчәфбәј Вәзиров, М. Һади, Һ. Чавид илә достлуг етмиш, Азәрбајчанын бөјүк әдәбијјат вә сәнәт ордусунун, нечә-нечә ичтимаи хадиминин мүәллими олмуш надир шәхсијјәтлә сөһбәт едир, гоша аддымлајырдыг.

—Сизи билмирәм, мән университетин ушаг аләминә бахмаг истәјирәм. Сонра да башга јерим вар.

—Сиз һара, биз ора, Мирзә! — Јенә дә Гәдәмшаһ дилләнди. Абдулла Шаигин чөһрәси дурулду.

—Бах, белә мүрачиәт тәрзи башга: «Мирзә!». Бир дә «Шаиг әфәнди» дејәнләрдән ким галды ки?.. Сонра күлүмсәди, ағ, јарашыглы быğы үст додағынын үстүндә јана дартылды.

—ССРИ-јә депутат олдум-олмадым, «Шаиг әфәнди»дә, «Мирзә» дә, «Шаиг мүәллим» дә унудулду, дөнүб јолдаш Талыбзадә олдум. Мәни гынамајын, ајрылыгда јахшы сәсләнсә дә, бу јолдаш сөзүндә бир рәсмијјәт, ичлас руһу дујулур. Ахы, һәр шејдә әндазә вә сәмимијјәт һәм көрәкдир, һәм дә көзәлдир. Өмрүм боју, бөјүк достларым Сабирлә Сәһһәтин әһди-пејманына нағыл, әфсанә кими бахмышам. Бу мүнәввәр шәхсләрлә достлуг етмишәм, арамызда чидди сөһбәтләр дә олуб, зарафатлар да. Бәдбәхт Һади дә бизимлә јолдашлыг едәрди. Амма һеч биримиз о ики нәфәрин, јә'ни Сабирлә Сәһһәтин үлфәти сәвијјәсинә јүксәлә билмәдик. Сабир рәһмәтә кедәндән сонра Сәһһәт 2—3 ил өзүнә кәлә билмәди. Валлаһ, һамымызын хејирхаһы Фирудин бәј Көчәрли олмасајды, бәлкә Сәһһәт һеч әлинә гәләм алмајачагды да.

Чәсарәтими топлајыб суал вердим:

—Шаиг мүәллим, сиз достлары даһа чох һансы һиссләр, дујғулар бирләшдирирди?!

Диггәтлә мәнә бахды, башдан ајаға сүздү:

— Халгын маарифләнмәси, бир дә Вәтән ешги!

Биз вәтәни өзүмүзү севдирмәк үчүн севмәмишик. Вәтән биздән өтрү намус, ирз, ган рәмзи олуб. Сәһһәт дејәндә ки, «Өләрик әлдән әкәр кетсә вәтән» буну тој-дүјүн сөзү кими дилинә кәтирмирди, һамымызын мәрамыны, әгидәсини ифадә едирди.

Күчәни аста, лап аста кедирдик ки, Абдулла Шаиги чох ешидәк, чох данышдыраг. Ахы, данышан тарих иди, биздән әввәл мөвчуд олмуш дүнја иди.

—1905-чи илдә ән чох мәшәггәт чәкән мәмләкәтләрдән бири дә Азәрбајчан олду. Харичдән тәзјиг, дахилдән парчаланма, ермәни әдавәти. Дөзмәк чәтин иди. Көзүмүз көрә-көрә сәрвәтимизи һәррач базарына гојурдулар. Шәртләшдик ки, һәрәмиз Вәтән мөвзусунда бир ше'р јазаг. Сабир јазды, Сәһһәт дә јазды.

—Бәс Сиз јазмадыныз?— Бу суалы Гәдәмшаһ верди.

—Нијә ки! Јаздым. Инди дә јадымдадыр...

Коммунист күчәсинә чатмышдыг. Сола дөнәчәкдик ки, Гәдәмшаһ јенә дә өзүнәхас әрклә габаға кечди, күлә-күлә А. Шаигин голуна кирди:

(Арды 4-чү сәһифәдә)

МУНИС КӨРҮШ, ҺӘЗИН РӨ'ЈА

(Әввәли 3-чү сәһифәдә)

—Шаиг мүәллим, Сизи анд верирәм тәләбәләрә олан мәһәббәтинизә, ше'ри дејин, јазым.

Әлини јан чибинә салыб блокнот чыхарды...

Абдулла Шаиг күлүмсәди:

—А бала, Сиз мәни блокадаја алдыныз ки. Јол боју ше'р демәк јахшы дејил, ахы. Бу гәдәр ки, исрар едирсиниз, мағазајадәк кедәк, сејрәклик оларса, орада јазарсыныз.

Јахшы јадымдадыр: Кур, издиһамлы күчәдә јејин аддымларла һараса кедән, һараданса гајыдан адамлар арамыздакы (балачабој кишини көрән кими дајаныр, Абдулла Шаигә салам вериб тә'зим едирдиләр. Бу узун, намуслу мүәллим әмәјинин, јазычы зәһмәтинин «газанчы» иди!..

Абдулла Шаиг нә дүшүндүсә, тәрәддүдлә дајанды, «күчәнин сағына кечсәк, пис олмаз» дејиб, еһтијатлы аддымларла, бизим әһатәмиздә о вахткы университет бинасы тәрәфә кечди, дајанды, нәфәсини дәрди, мөһтәшәм бинаја диггәтлә, һәсәдлә бахды, сонра да һәсрәтлә пычылдады: «20 ил елә тез кечди ки, елә билирәм, бир һәфтәдир! Шура һөкумәтинин илк күнүндә тәзә һөкумәтин штабы бу бинада јерләширди. Бу гапынын үч тәрәфи гызыл әскәрләрлә әһатә олунмушду. Гармагарышыг вахт иди. Гијмәтли адамларымызын әксәријјәти ингилаб далғасында гарсыјыб кетди. Ики ил әввәл дәрдкеш достумуз Мәһәммәд Һади Кәнчәдә јоха чыхмышды. Фирудин бәј исә елә һәмин күнләрдә күлләләнди, нә гәдәр истедадларымыз чәлаји-вәтән олду. Јени заманә кәлди. Сиз дә онун сакинләри. Зәһмәтдән мөһкәм јапышын, сијасәтдән дә ајрылмајын, амма сијасәтбаз олмасаныз јахшыдыр. Һә— дејиб дајанды. — Кәлиб «Исмаилијјәјә чатдыг, кәлсәнә бурада ајрылаг, сонра көрүшмәк шәрти илә деди. Гәдәмшаһ әл чәкмәди: — «Бәс, ше'ри демәјәчәксиниз, Шаиг мүәллим? Биз онун интизарындајыг».

Дүзү, бу нурани кишинин әвәзинә мән сыхылырдым. — Гәдәмшаһ, кифајәтдир. Шаиг мүәллими јормајаг, вә'дәсини алаг, көрүшүнә кедәрик.

— Нә вә'дә, адә, Шаиг мүәллими зәманә јормајыб, биз јорачағыг? Сонра да ити аддымларла ирәлиләјәрәк академијанын (кечмиш «Исмаилијјә» бинасы) мөһтәшәм гапысыны ачыб ичәри кечди, чох кечмәди ки, күлә-күлә ики милисионерлә чыхды. Милисионерләр икиси дә әлләрини кичкаһларына апарды.

—Һөрмәтли, Абдулла Шаиг, бујура биләрсиниз, подполковник демәсәјди дә гапылар үзүнүзә ачыгдыр. А. Шаиг күлүмсәди, ики әлләрини азча јухары галдырыб: —Јахшы, мән тәслим,—дејиб ичәри кечди, биз дә онун архасынча.

Ону биринчи мәртәбәнин сол тәрәфиндәки јан отаға дә'вәт етсәләр дә е'тираз еләди, милис нәфәринин јанындакы стулда әјләшди: — Һә, мән јаддашымы арзјым, сон дә, забит огул, јаз. Көрүрәм, башга чүр кечинә билмәјәчәјик.

Абдулла Шаиг ше'ри арам-арам елә деди ки, сәрбәст јазмаг мүмкүн олсун. Әввәлчәдән дүшүндүјүм кими, чибимдәки үстү әзилмиш көј картонлу, инди дә солгун сәһифәләрини горудугум блокнотуму ачдым, Әлфинин чибиндәки автогәләми чыхарыб, ағсачлы шаиримизин дедикләрини јаздым:

Еј чешмимин өнүндә
мүчәссәм, Вәтән, Вәтән!
Гәлбим кәдәрләрә һәмдәм,
Вәтән, Вәтән!
Ахшам, сәһәр о күл үзүнү
исладан нәдир?
Көз јашларымы, јохса ки,
шәбнәм? Вәтән, Вәтән!
Өвлади-нахәләфми салды
сәни бу күнә?
Ејваһ, бу дәрдү-меһнәтә
дөзмәм, Вәтән, Вәтән!
Ач, ач о гәмли көксүнү, еј
меһнәт өлкәси,
Бас бағрына бу Шаиги
меһкәм, Вәтән, Вәтән?

42 ил әввәл көчүрдүјүм сәтирләри инди нискиллә охујурам. А. Шаиг ону диктә едәндә деди ки, бә'зи сөзләри унутсам, мәни гынамајын, ахы ше'ри 45 ил әввәл јазмышам. Демәли, бу нискилли мисраларын 87 иллик тарихчәси вар.

...Ону да дејим ки, нә Һәсәнағанын дишини чәкдирмәјә еһтијач вармыш, нә дә башга вачиб ишләр. Бу барәдәки суалыма Гәдәмшаһ чох тәбии, лагејд чаваб верди:

—Рәһмәтлијин оғлу, нә диш, нә ағры? — Һәсәнағанын уча бојуна, енли күрәјинә, долу бәдәнинә бахыб күлә-күлә әлавә еләди: — һеч бу бојда адамын да диши ағрыјар? Бирчә сүд диши ағрыјырды, ону да чохдан өзү чыхардыб ки, јејиб-ичмәјинә мане олмасын. Шаир демишкән, «мәгсәдим нә меј, нә дә мејханәдир». Инди баша дүшдүн ки, Сизи отагдан нијә һүркүтмүшәм?

Садәчә олараг Гәдәмшаһын мәгсәди бизи отаг тәнһалығындан хилас едиб саһил кәзинтисинә, орадан да Дағүстү парка апармаг имиш... Бәли, Гәдәмшаһ Садыгов мәһз белә чаныјанан, һәссас, сәхавәтли, хејирхаһ дост иди, башгаларынын раһатлығыны тә'мин едәндә раһатлыг тапан дост! Е'тираф едим ки, һамымыз кими, Гәдәмшаһ да А. Шаигин С. Вурғунла гоһумлуғуну һәмин күн өјрәндик. «Ушаг аләми»ндән чыхыб А. Шаиглә худаһафизләшәндә јенә дә Гәдәмшаһ өткәм, мунис тәклифлә гочаман јазычыја мүрачиәт еләди:

—Сизи евинизә өтүрәкми, мүәллим?

—Јох, кәрәкмәз, мәним әзизләрим. Мән һәлә Сәмәдкилә дәјәчәјәм. Сәмәд Вурғуну тәкчә истиганлы бачанаг олдуғуна көрә јох, һәм дә јахшы шаир, јахшы инсан олдуғуна көрә чох севирәм, лап чох.

Өмрү узун олмајан бу көрүшдә А. Шаигә елә исинишдик ки, елә бил, чохданкы мүәллимимиз, үзүмүзүн-көзүмүзүн өјрәшдији доғма валидејнимиздир. Фәгәт ајрылыг зәрури оланда нә едәсән?..

Мәһз о вахтлар А. Шаигин кәнч әдәбијјат тәдгигатчысы кими танынан истәкли оғлу Камалла таныш олдум вә нә јахшы ки, бу танышлыг абырлы дост тәмасына дөнүб әбәди јашады. 1959-чу илин ијул ајында 78 јашлы әдибимизи фәхри хијабанда — сон, әбәди «јурда» тапшыранда Камалын дикәр достлары арасында идим.

Вә өтән ил — 1991-чи ил март ајынын 2-дә А. Шаигин оғлу, вәфадар һәмдәмим академик Камал Талыбзадәдән сәмими дост мәктубу, үч надир фото алдым. Онун әввәл јаздығы мәктубларыны да охудум, узаг илләрин гәриб думаны архасында галмыш хатирәләр гојнунда јухуја кетдим...

...Гәрибә иди, чох гәрибә. Чохдан бәри көрмәдијим садә кејимли, нур чөһрәли Абдулла Шаиглә үз-үзә дајанмышдым. Гәһәрли тәбәссүмлә үзүмә бахырды вә бирдән узагдан, лап узагдан һәзин, меһрли сәсини ешитдим:

—Һә нечәсиниз? Гоча јашында мәнимлә көрүшүнүзү хатырлајырсынызмы? Инди Сиз мәним о вахткы јаш һәддимдәсиниз. Онда чаван идиниз. Сиздән сорушмаға үзүм кәлмәди, һәја еләдим сорушум ки, Сиз нәсил вә сизә дәрс дејән «јүксәк идејалы» алимләриниз бөјүк достларым Нәриманову, Һүсејн Чавиди һансы һагла јаманлајырлар, мә'лум мисраларымы һансы һагла иттиһам акты едиб үзүмә вурур, зәрәрли мәфкурә тимсалы кими изаһ едирдиләр:

Һәпимиз бир күнәшин
зәррәсијиз,
Һәпимиз бир јува
пәрвәрдәсијиз.

Инсан өвлады бир күнәшин зәррәси, бир јуванын, јә'ни јер күрәсинин өвлады дејилми? Тәрслик едиб бу һагга дананда мүсибәт олур, фисгү-фүчур баш верир, бәлалар төрәјир. Дүшмән фүрсәт тапыб бизи алдаданда күчү чатдығыны өзү гырыр, чатмајанда өз әлләримизлә әмәлини давам етдирир. О вахт Сизә чох мәтләбләри ачмаг истәјирдим, фәгәт инанын ки, отуз једдинин ваһимәси чанымыздан чыхмамышды. Инди исә... Сиз дә гочалырсыныз. Һеч олмаса чаванларымыза, ушагларымыза мөһкәм-мөһкәм тапшырын, өзүнүз исә гәлбинизә, зеһнинизә нәгш един ки, чәкишмә, тәфригә, ловғалыг өлүмә мәһкумијјәтдир. Күч дә, бәрәкәт дә, сәадәт дә вәһдәтдәдир. Бирлији горумајанын дирилији олмаз. Сиз биздән јахшы јашамалыјдыныз, фәгәт алданыш торундан, ганлы мүһарибәдән, шејтан вәсвәсәсиндән хилас ола билмәдиниз... Һеч олмазса, елә един ки, нәвәләр бу ағрыја, бу мөһнәтә, бу әзаба үрчаһ олмасынлар. Бир-биринизи уча тутун, кечмиши накамил алландырмајын, сөзүн дә, зәһмәтин дә гәдрини билин. Бир тәмсилаты јадда сахлајын: «Зәһмәт дејәндә ки, мән бошлуғумдан хәчаләт чәкирәм: Сөз е'тираз едир: Елә демә, мән Сәнә баханда өз мискинлијими, јохсуллуғуму дәрк едирәм». Көрүрәм ајыг чаванларсыз, сөзү зәһмәтдән ајырмајын, һәр икисини ејни мәһәббәтлә севин, вачиб дејил ки, физики әзаб чәкәсән, Фүзули шаһ бејтләрини јарадаркән, Аллаһ билир, нечә әзаблар чәкиб. Хырдача бир от да, јумшаг јосун да үзәриндә битән торпаға, дүнјаја миннәтдардыр. Дүнјамыза миннәтдар олун, ону көзәлләшдирмәјә чалышын. Дүнја ону көзәлләшдирәнләри севир. Гәлб сындырмајын. Ачы кәлмә јох, һәлим сөз гәлби рам едир. Абшеронун дәниз саһилинә фикир вермисинизми? Һејбәтли саһил гајаларыны дејирәм. Бу сал дашлары ағыр зиндан чәкичләри јох, сујун рәгсан далғалары һамарлајыб. Вә бир дә...

...Јухудан һәрәсан ојандым. Һәр шејин рө'ја олдуғуну анлајыб мә'јус олдум. Нә Абдулла Шаиг варды, нә илләр гатарына гошулуб чохдан мәни тәрк едән әллинчи ил, нә чаванлыг достлары... Садәчә олараг, 110 јашлы әдибдән јадикәр галан 42 јашлы хатирәнин ширин ағрысы варды. Бир Шәрг мүтәфәккирини тәкрар ешитмәк истәдим: «Гој јатым, рө'јалар көрүм». Һејһат јатсам да, јухуја дөнмүш хатирәләри рө'јаја кәтирмәк мүмкүндүрмү? Әсла!

Јатагдан галхдым. Јаддаша вә јухуја сығынмыш хатирәни дә, рө'јада ешитдикләрими дә јазыја көчүрмәјә тәләсдим... Ахы, өмрә е'тибар јохдур. Бир дә нурани әдибимиз рө'јада дедикләрини гәлбә нәгш етмәји мәнә тапшырмышды...

Имамверди ӘБИЛОВ,
филолокија елмләри доктору, бејнәлхалг «Хатирә» ирс комиссијасынын үзвү.

Редактор Ш. Т. СӘФӘРОВ.